

BOOKA.

Knjiga **140**

SAŠA STANIŠIĆ
PORIJEKLO

Naslov originala

Saša Stanišić

Herkunft

© 2019 by Luchterhand Literaturverlag,
A division of Verlagsgruppe Randomhouse
GmbH, München, Germany.

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Kapetan Mišina 8

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PREVOD SA NEMAČKOG

Anda Bukvić Pažin

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Jakov Jakovljević

ŠTAMPA

DMD Štamparija

Beograd, 2021.

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti
niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene
saglasnosti izdavača.

PORIJEKLO
SAŠA STANIŠIĆ

Baka i djevojčica

Baka je na ulici ugledala djevojčicu. Viče joj s balkona da se ne boji, doći će po nju. Ni makac!

Baka silazi s trećeg kata u čarapama, i to traje, traje to, koljena, pluća, kuk, i kad dođe tamo gdje je djevojčica stajala, djevojčice nema. Zove je, zove djevojčicu.

Auti kočice, obilaze moju baku u tankim crnim čarapama, na ulici koja je nekoć nosila ime Josipa Broza Tita, a danas nosi ime nestale djevojčice kao jeku, Kristina!, zove moja baka, zove svoje vlastito ime: Kristina!

7. marta 2018, Višegrad, Bosna i Hercegovina. Baka ima 87 godina, i ima 11 godina.

Pisao sam uredu za strance

7. marta 1978. rođen sam u Višegradu na Drini. U danima prije moga rođenja kiša je lijevala bez prestanka. Mart je u Višegradu najomraženiji mjesec, tugaljiv i opasan. Snijeg se topi u planinama, obalama je rijeka preko glave. I moja je Drina nervozna. Pola grada je pod vodom.

Ni u martu 1978. nije bilo drukčije. Kad je majka dobila trudove, žestoka je oluja zagrmjela nad gradom. Vjetar je svijao prozore rađaonice, uzvitlao osjećaje, i usred truda još je i grom udario pa su svi pomislili, aha, tako dakle, to vrug dolazi na svijet. Ja nisam imao ništa protiv, nije loše kad te se ljudi mrvicu plaše i prije negoli si uopće tu.

Jedino, zbog svega toga moja majka nije nužno razvila pozitivne osjećaje po pitanju poroda, a kako ni babica nije mogla reći da je zadovoljna razvojem situacije, šifra *komplikacije*, poslala je po dežurnu liječnicu. Ta pak nije htjela, kao ni ja sada, bespotrebno duljiti s cijelom pričom. Možda je dovoljno reći da su komplikacije pojednostavljene uz pomoć vakuuma.

Trideset godina poslije, u martu 2008, morao sam Uredu za strance uz zahtjev za njemačko državljanstvo predati i rukom napisan životopis. Strašan stres! U prvom pokušaju uspio sam napisati jedino da sam rođen 7. marta 1978. Činilo mi se da nakon toga više ništa nije bilo, da je Drina odnijela cijelu moju biografiju.

Nijemci vole tablice. Napravio sam tablicu. Upisao sam par podataka i informacija – *osnovna škola u Višegradu, studij slavistike u Heidelbergu* – ali činilo mi se da to nema veze sa mnom. Znao sam da su navodi točni, ali nikako to nisam mogao tako ostaviti. Taj mi život nije bio uvjerljiv.

Pa sam krenuo ispočetka. Napisao opet datum rođenja, opisao kišu, i kako mi je ime dala baka Kristina, majka moga oca. U prvim godinama života puno sam bio kod nje jer su moji roditelji studirali (majka) ili radili (otac). Baka je bila u mafiji, napisao sam Uredu za strance, a kad si u mafiji, imaš puno vremena za djecu. Živio sam kod nje i dede, vikendom kod roditelja.

Napisao sam Uredu za strance: moj deda Pero bio je srcem i partijskom knjižicom komunist, i vodio me u šetnje s drugovima. Kad su razgovarali o politici, znači stalno, ja bih bez problema zaspao. S četiri godine ravnopravno sam sudjelovao u razgovoru.

Izbrisao sam ono s mafijom, nikad se ne zna.

Umjesto toga napisao sam: Moja je baka imala oklagiju, i stalno je prijetila da će me njome istući. To se nikad nije dogodilo, ali do danas sam dosta rezerviran prema oklagijama, a indirektno i prema tjestenini.

Napisao sam: Baka je imala zlatan zub.

Napisao sam: I ja sam htio zlatan zub pa sam sjekutić obojio žutim flomasterom.

Napisao sam Uredu za strance: Vjeroispovijest: bez. I da sam takoreći odrastao među poganima. Da je deda Pero za Crkvu rekao da je to najveći ljudski grijeh otkad je Crkva grijeh izmislila.

Deda je porijeklom bio iz sela u kojemu se štuje sveti Đorđe, onaj što je ubio zmaja. Zapravo, tada mi se činilo da se zmaja štuje još i više. Zmajevi su mi rano došli u posjet.

Klatili su se s vratova rodbine kao privjesci, vezovi s motivom zmaja bili su omiljeni znak pažnje, a deda je imao ujak koji je u vosku rezbario male zmajeve i prodavao ih kao svijeće na pijaci. E, to je bilo nešto! Zapališ fitilj, i učini ti se da će beštijica svaki čas početi rigati plamen.

Kad sam za to bio skoro pa dovoljno star, deda mi je pokazao knjigu punu slika. Zmajevi s Dalekog istoka bili su mi najbolji. Bili su strašni, ali i veseli i šareni. Slavenski zmajeви bili su samo strašni. Čak i oni koji su navodno bili fini i nije ih zanimalo haranje ni otimanje djevice. Tri glave, opaki zubi i to.

Napisao sam Uredu za strance: Bolnica u kojoj sam se rodio više ne postoji. Kad se samo sjetim koliko su mi penicilina tamo uštrcali u guzicu, napisao sam, ali ni to nisam ostavio. Nećemo sad neku preuglađenu referenticu sekirati takvim rječnikom. Pa sam *guzicu* promijenio u *stražnjicu*. Ali zvučalo je pogrešno pa sam maknuo i taj podatak.

Za deseti rođendan Rzav mi je darovao ruševinu mosta u našem komšiluku, Mahali. Gledao sam s obale kako pritoka Drine obrađuje most udružena s proljećem u brdima, sve dok most nije rekao, a dobro, nosi me onda sa sobom.

Napisao sam: nema biografske priče bez slobodnih aktivnosti. Velikim slovima na sredini lista, napisao sam:

SANJKANJE

Staza šampiona počinjala je podno vrha Grada, gdje je u srednjem vijeku jedna kula bdjela nad dolinom, a završavala uskom krivinom pred samim ponorom. Prisjećam se Huse. Huso se skupa sa starim sanjkama vukao uzbrdo, bez daha, nasmijan, a i mi djeca smijali smo se, ismijavali ga jer je bio suhonjav i imao puno rupa u čizmama, a malo zuba. Luđak,

mislio sam tada, danas mislim da jednostavno nije mario za formalnosti. Gdje se spava, kako se oblači, kako se jasno izgovaraju riječi i u kakvom stanju trebaju biti zubi. Kod nje- ga je sve to išlo drukčije. Ako ćemo pravo, Huso nije bio ni- šta doli pijanac bez posla koji nije zakočio pred ponorom. Možda zato što ga nismo upozorili pred zadnjom krivinom. Možda zato što je reflekse utopio u alkoholu. Huso vrisnu, mi k njemu, a onda se začuje radostan uzvik: Huso sjedi na sanjkama, a sanjke vise na pô obronka u šibljju.

„Dalje, Huso!“, vikali smo mi. „Ne odustaj!“ Obodren našim povicima, a prije svega činjenicom da je u njegovoj situaciji bilo lakše do dna nego do vrha, sukne se Huso iz šipražja i pohita dalje niz obronak. Bilo je nevjerojatno, bili smo u ek- stazi, a Huso je 1992. ranjen u svojoj stračari na Drini, svojoj kući od dasaka i kartona, nedaleko od stražarske kule gdje je – kako su to narodne pjesme opjevale, a ovisno o tome koga pitaš – ili Kraljević Marko nekoć pronašao sklonište pred Osmanlijama, ili je Đerzelez Alija na svojoj krilatoj bedeviji preskočio Drinu. Huso je preživio, nestao i više se nije vratio. Staza šampiona više nevidjela šampiona poput njega.

Zapisao sam priču koja počinje ovako: *Kad me pitaju što mi zavičaj znači, ispričam im o zubaru čije njemačko prezime znači isto što i zavičaj, a otac je moje prve plombe.*

Napisao sam Uredu za strance: ja jesam iz Juge, ali nikad ništa nisam ukrao u Njemačkoj, izuzmemo li par knjiga na Frankfurtskom sajmu. I u Heidelbergu sam jednom vozio kanu po plivalištu. Izbrisao sam i jedno i drugo jer moguće da kaznena djela ne zastarijevaju.

Napisao sam: *Evo popisa svega što sam imao.*

Igra, ja i rat, 1991.

Evo popisa svega što sam imao:

Majka i otac.

Baka Kristina, majka moga oca, koja je uvijek znala što mi treba. Kad bi mi donijela džemper koji je sama isplela, stvarno mi je bilo hladno. Samo što to nisam htio priznati. Koje još dijete voli da mu je baka stalno u pravu?

Nena Mejrema, majka moje majke, koja mi je gledala u grah. Ona bi bacila grah, a grah bi razbacao slike još neproživljenog života po tepihu. Jednom mi je prorekla da će se u mene zaljubiti starija žena ili da ću izgubiti sve zube, grah nije bio skroz precizan po tom pitanju.

Strah od graha.

Imao sam dobro obrijanog dedu, oca moje majke, koji je volio loviti ribu i biti srdačan prema svima.

Jugoslaviju. Ali ne zadugo. Socijalizam je zakunjao, nacionalizam se probudio. Zastave, svatko svoju, na vjetru, a u glavi pitanje: Šta si?

Zanimljive osjećaje prema nastavnici engleskog.

Jednom me pozvala k sebi, ni danas ne znam zašto. Odem k njoj, ustreptao kao prvi dan proljeća. Jeli smo domaće nastavničkoengleske kolače i pili crni čaj. Bio mi je to prvi crni čaj u životu, samome sam se sebi činio ludo odraslim, ali

pravio sam se da crni čaj pijem godinama, ispalio sam čak i stručnu rečenicu: „Volim da nije baš skroz crn.“

Imao sam Commodore 64. Sportske igre bile su mi omiljene, *Summer Games*, *International Karate Plus*, *International Football*.

Hrpu knjiga. 1991. otkrio sam novi žanr: *Odaberi svoju avanturu*. Čitatelj sâm odlučuje o nastavku priče:

Ako si povikao: „Miči mi se s puta, vražji skote, inače ću ti žile prerezati!“ – čitaj dalje na stranici 275.

Imao sam i svoj fudbalski tim: Crvenu zvezdu. Krajem osamdesetih osvojili smo u pet godina tri puta naslov šampiona. Bili smo 1991. u četvrtfinalu Lige šampiona protiv Dynamo Dresdena. Na važnim utakmicama okupilo bi se stotinu tisuća na Marakani, od toga najmanje pedeset tisuća luđaka. Uvijek bi nešto gorjelo, uvijek su svi pjevali.

Šal na crvenobijele pruge često sam nosio u školu (čak i lje-ti) i planirao budućnost u kojoj ću biti bliže svome timu. Da ću postati fudbaler pa da će me Crvena zvezda kupiti za 100.000.000.000.000 dinara (inflacija), to se činilo manje vjerojatnim. Zato sam htio biti fizioterapeut ili čuvar lopti, ma čak i lopta, i to može, glavno da sam u Zvezdi.

Nisam propuštao prijenos utakmice na radiju ni sportski sažetak na televiziji. Za trinaesti rođendan poželio sam godišnju kartu.

Nena se konzultirala s grahom i rekla: „Dobit ćeš bicikl.“

Otkud grah to zna, pitao sam je.

Ona je bacila još jednu šaku i ozbiljno rekla: „Na rođendan ne izlazi iz kuće.“ Onda je ustala, zavitlala grah kroz prozor, oprala ruke i otišla spavati.

Nije bilo realne šanse da će mi se ispuniti želja već i zato što je Beograd bio gotovo 250 kilometara daleko. Jedinac u

meni ipak je nagađao da bi se roditelji zbog mene odlučili na selidbu u glavni grad.

6. marta Crvena je zvezda u prvoj utakmici pomela Dynamo Dresden s 3 : 0. Otac i ja gledali smo prijenos, promukli smo već nakon prvog gola. Kad je odsviran kraj utakmice, otac me pozvao na stranu i rekao da će nam pokušati nabaviti karte ako Zvezda prođe u polufinale. Pod *nam* je mislio i na majku, ali ona se na to samo kucnula kažiprstom po sljepoočnici.

Uzvatna utakmica u Dresdenu prekinuta je zbog nereda kod rezultata 1 : 2 i dosuđeno je 0 : 3 za nas. Ždrijeb je odlučio da u polufinalu idemo na Bayern. Već tada teoretski nepobjediv. Otac i ja opet smo skupa pratili prvu utakmicu na televiziji. U pauzi u poluvremenu čuli smo vijesti o nemirima u Sloveniji i Hrvatskoj. Počelo se pucati. Crvena zvezda napucala je dva gola, Bayern jedan.

Ovako stvari stoje: zemlja u kojoj sam rođen više ne postoji. Dok je još postojala, smatrao sam se Jugoslavenom. Kao i moji roditelji, koji su potjecali iz srpske (otac), odnosno bosanske muslimanske obitelji (majka). Bio sam dijete multietničke države, plod i očitovanje dvoje ljudi koji su se voljeli i koje je jugoslavenski melting pot oslobodio okova različitih vjera i porijekla.

Treba još i ovo znati: i netko čiji je otac bio Poljak, a majka Makedonka mogao se izjasniti kao Jugoslaven, ako su mu pravo na samoodređenje i krvna grupa značili više od krvnih zrnaca i tuđeg određenja.

24. 4. 1991. otac i ja otišli smo na uzvratnu utakmicu u Beograd. Objesio sam svoj crvenobijeli šal o prozor jer su to tako na televiziji pravi navijači radili. Kad smo došli na stadion šal je bio užasno zaflekan. Na to te nitko ne upozori.

27. 6. 1991. došlo je do prvih ratnih zbivanja u Sloveniji. Alpska republika proglasila je neovisnost. Uslijedili su

okršaji u Hrvatskoj, užasi u Hrvatskoj, pa hrvatsko proglašenje neovisnosti.

Dana 24. 4. 1991. srpski je branič, Siniša Mihajlović, slobodnim udarcem doveo Crvenu zvezdu u vodstvo. Tomu je prethodio faul na Dejanu Savičeviću, vrsnom tehničaru iz Crne Gore. Usklik iz osamdeset tisuća grla bio je zaglušan, bio je neopisiv. Danas bih mogao konstatirati da su iz njega provalili bijes, potisnute agresije, egzistencijalni strahovi. Ali to nije tačno. Sve će to tek poslije provaliti iz oružja. Tada je to bilo samo jedno: usklik zbog važnoga gola.

Počela je bakljada, crveni dim suknuo je preko tribina, ja sam povukao šal preko lica. Oko nas su klicali ljudi, gotovo sami muškarci, mladići, tarzanke, cigare, šake.

U centru je redove Bayerna miješao Prosinečki, njegova žuta čupa poput malog sunca koje izlazi – ili, kad ga fauliraju – zalazi iznad terena. Jugoslaven kao i ja: majka Srпкиnja, otac Hrvat. Visoki kratki šorc. Noge kao sir.

Iza je Refik Šabanadžović protivničkim napadačima smanjivao prostor; nezgodan Bosanac, zdepast, a brz. Moj omiljeni igrač bauljao je naizgled pospano pred kaznenim prostorom: Darko Pančev zvani Kobra. Makedonski napadač, strijelac u prvoj utakmici, trčao je uvijek lagano nagnut preko terena, ramena podignuta, kao da mu danas baš i nije dan. Najkrivlje noge u vasioni, šta bih dao da su i moje bile takve.

Kakav tim! Takvoga više neće biti na Balkanu. Nakon raspada Jugoslavije nastale su u svakoj novoj državi nove lige s osrednjim timovima, najbolje igrače danas mlade prodaju u inozemstvo.

Bayern je izjednačio usred drugog poluvremena. Slobodni udarac Augenthalera, lopta je Stojanoviću prošla kroz ruke. Belodedić, rumunjski centarhalf (srpska manjina) tješio je na travnjaku svoga kapetana.

Otac, taj rijetko glasan čovjek, grmio je, zdvajao, psovao, i ja sam to oponašao, oponašao sam očev gnjev, pojma nemam što je bilo s mojim vlastitim, možda je izostao jer su ga svi oko mene imali toliko, možda zato što sam znao da će sve biti dobro. I upravo kad sam to htio priopćiti ocu – da će sve biti dobro – Bayern je prešao u vodstvo.

Otac je potonuo.

Nekih godinu dana poslije obzirno me upitao koje su mi stvari toliko važne da bez njih ne bih mogao na možebitno dugom putovanju. To dugo putovanje bilo je bijeg iz našeg okupiranog grada, gdje su pijani vojnici pjevali svoje pjesme, kao da bodre momčad. Crvenobijeloga šala prvog sam se sjetio. Znao sam da ima važnijih stvari. Svejedno sam ga ponio.

Otac je rekao: „Ništa ne brini. Sve će biti dobro.“

Da je ostalo na 1 : 2, igrali bi se produžeci. Možda bi Bayern onda imao hitre noge i hitrije ideje da dospije do finala. Možda bi onda i sve ostalo bilo drukčije, rat ne bi došao do Bosne, kao ni ja do ovoga teksta.

2 : 2 nisam vidio. U tome trenutku – tekla je 90. minuta – cijeli je stadion bio na nogama, svi su stajali, možda čak i cijela zemlja zadnji put skupa iza istog cilja. Uspio sam pratiti odlučujući napad do trenutka kad se lopta odbila od Augenthalera i započela svoje putovanje prema голу, ali onda su se pokrenuli ljudi ispred nas, pored nas, pokrenula se cijela tribina, udesno, prema gore, pritisnuli su me, na trenutak sam izgubio ravnotežu i loptu iz vida –

Koliko sam puta iznova pogledao taj gol? Najmanje stotinu. Dok se svaki detalj nije usjekao u moje sjećanje kao što to samo velika ljubav ili velika nesreća znaju. Augenthaler hoće blokirati s boka, ali nesretno pogodi loptu, i lopta završi u njegovoj mreži.

Evo popisa svega što sam imao:

Djetinjstvo u gradu na Drini.

Kolekcija mačjih očiju odšarafljenih s registarskih tablica. Jedini put da sam od roditelja dobio batine.

Nena koja je svladala abecedu graha i dala mi savjet da se držim riječi, cijeli život, pa onda neće baš sve biti dobro, ali dosta toga bit će lakše podnijeti. Ili da se držim plemenitih metala. Grah nije bio precizan po tom pitanju.

Imao sam dvije papigice, zvali su se Krele (svjetloplava) i Fifica (ne sjećam se).

Hrčka zvanog Indiana Jones, kojemu sam u zadnjim dani- ma njegova prekratkog života žličicom davao smrvljeni an- dol (i ja sam ga pio protiv glavobolje) i čitao mu Andrićeve pripovijetke.

Česte glavobolje.

Nevjerojatno putovanje s ocem na nevjerojatnu utakmicu nevjerojatnog tima, koji će poslije prolaza u Beogradu osvo- jiti turnir i nakon toga postati potpuno nezamisliv.

Nezamislivi rat.

Nastavnicu engleskoga kojoj nikada nisam rekao doviđe- nja, a viđenje je sada nemoguće.

Crvenobijeli šal, koji nakon utakmice u Beogradu nisam više želio prati, ali onda je ipak završio u mašini. Za Crvenu zvezdu danas navijaju brojni agresivni radikalni desničari. Šal sam tada ponio u Njemačku, ne znam gdje je danas.

Oskoruša, 2009.

U planinama na istoku, nedaleko od Višegrada, nalazi se selo do kojega se teško, a pri negostoljubivu nevremenu nemoguće probiti, i u kojemu živi još samo trinaest ljudi. Mislim da se njih trinaest nikada tamo nije osjećalo kao stranci. Nisu došli iz nekog drugog mjesta, najveći dio života proveli su ovdje.

Sigurno je i ovo: Njih trinaest više neće nikamo. Oni će biti posljednji. Skončat će tu gore (ili u nekoj bolnici u dolini) i s njima njihovo imanje – djeca neće preuzeti – njihova sreća i škripavi kuk. Njihova rakija, od koje oni što vide oslijepe, a oni što su slijepi progledaju, popit će se do kraja, ili možda neće, ali ovdje se uskoro više neće peći (u flaši drveni krst). Plotovi više neće razdvajati ništa što znači nešto, njive će ostati neobrađene. Svinje će prodati ili zaklati. S konjima ne znam što će biti. Svim vrstama luka i kukuruzu i kupinama bliži se kraj. S tim da kupine možda nastave i same.

Prvi sam put bio ovdje 2009. Sjećam se da sam pri pogledu na električne stupove glasno i glupo razmišljao o struji, hoće li je isključiti kad zadnji umre. Koliko će još dugo nakon toga zujati između ovih palova?

Gavrilo, među najstarijima u selu, na to je sočno pljunuo u sočnu travu i uzviknuo: „Šta je tebi? Nisi još pravo ni došao, a već pričaš o umiranju. Da ti kažem nešto. Mi smo

ovdje život preživjeli, smrt nam je manji problem. Sve dok se brinete o našim grobovima, nekad nam donesete cvijeće i s nama progovorite, ovo ide dalje. Sa strujom ili bez. A na mene nitko ne mora cvijeće polagati, što ću mrtav s cvijećem? E. Ajde sad, otvori oči, da ti par stvari pokažem, vidim da pojma nemaš ni o čemu.“

Oskoruša, tako se zove selo. Starac nas je skupio pored puta, ruke kao od gline ispečene. Nas, jer nisam bio sâm. Izlet je bio ideja moje bake Kristine.

S nama je bio još i Stevo koji nas je dovezao, otac dviju kćeri s plavim očima i financijskim problemima.

Baka je toga dana nosila crninu, ne hajući za sunce. Puno je pričala, puno se prisjećala. Sad kad se toga prisjetim, kao da je slutila da će joj prošlost uskoro uteći. Predstavljala je Oskorušu, sebi još jednom, a meni prvi put.

2009. je bila bakina zadnja dobra godina. Tijelo ju je slušalo, a još nije počela zaboravljati. U Oskoruši je koračala stazama kojima je pola stoljeća ranije kao mlada žena išla s mužem. Moj je deda Pero tu rođen i djetinjstvo je proveo u ovim brdima. Umro je 1986. u Višegradu pred televizorom, dok sam ja u susjednoj spavaćoj s malim plastičnim Indijancima pucao na male plastične kauboje.

Nekoć je baka govorila – tada sam imao deset ili pet ili sedam godina – da ja nikad neću varati ni lagati, nego samo pretjerivati i izmišljati. Razliku tada nisam znao (često je ne želim znati ni danas), ali sviđalo mi se što mi izgleda vjeruje.

To jutro prije našega puta u Oskorušu opet je ponovila da je to znala oduvijek: „Izmišljanje i pretjerivanje, danas time i novac zarađuješ.“

Taman sam bio stigao u Višegrad, htio sam se odmoriti od duge turneje sa svojim prvim romanom. Jedan sam joj primjerak ponio na dar, besmisleno na njemačkom.

Je li to knjiga o nama?, pitala je baka.

Krenuo sam nadugo i naširoko: fikcija, kako je ja vidim, rekao sam, tvori svoj vlastiti svijet umjesto da patvori naš, a ovo ovdje – kucnuo sam po omotu – svijet je u kojemu rijeke govore, a prabake i pradjedovi žive vječno. Fikcija kako je ja vidim, dodao sam, otvoreni je sistem od izmišljanja, opažanja i sjećanja, koji se tare o stvari koje su se doista dogodile.

„Tare se?“, baka se nakašljala, balansirajući lončinu s punjenom paprikom na šporetu. „Sjedni, ogladnio si.“ Knjigu je položila na vazu kao muzejski eksponat na kakvo postolje.

I onda je došla rečenica sa zarađivanjem novca.

Punjene su paprike mirisale na snježni dan u zimu 1984. U Sarajevu se upravo održavala Olimpijada, a ja sam na sanjkama glumio da sam sportaš kao naši slovenski junaci, koji su u svojim strašno pripijenim i apsurdno šarenim skijaškim odijelima jurili niz planinu. Pobijedio bih u svakoj utrci (kretao sam tek kad iza mene više nije bilo nikoga da me prestigne).

Dok čekam paprike, gledam na padini kuću porodice Kopus, od rata izrešetanu mecima i praznu. Kad sam tada sa sanjkama došao k baki, ona je na stol stavila paprike. Prsti su mi strašno bridjeli, baka mi je čvrsto držala ruke i grijala ih, a na televiziji je Jure Franko odvezio veleslalom za srebrnu medalju. U ovome gradu ni papriku ne možeš pojesti bez uspomene u fusnoti.

Baka mi je ulila vode, pij puno tekućine, rekla je 1984, a i 2009. s jednakim uvjerenjem, to je važno. I čaša je bila ista, prepoznao sam je po otkrnutom rubu.

„Bako, ovo stvarno moraš baciti.“

„Pij s druge strane, imaš oči.“

Tako sam i napravio, ona je gledala. Kako jedem. Kako je ispitujem. Kako si ti, bako? Što radiš po cijeli dan? Dolazi li ti itko? Sve isto što sam je pitao i preko telefona.

Ona je bila kratka, nije htjela o sebi – tek kad sam pitao za ostale, za komšije, odgovarala je malo opširnije: „Otkad si zadnji put bio, nitko nije umro niti pošandrao. Rada je još tu, Zorica je još tu. I Nada na četvrtom katu. One su malo lude, to tako s godinama dođe. Ali dobro. Dobro da su tu. Neka su i lude, meni su dobre.“

Tu se oglasilo zvono.

„I moj Andrej!“, povikala je baka i pohitala prema vratima. Čuo sam muški glas i baku kako kikoće kao djevojčica. Čuo sam kako šuškuje kese i kako baka zahvaljuje. Vratila se i odmah maknula moj tanjur sa stola. Nisam, doduše, još završio, ali bio sam poprilično sit.

„Tko je to bio?“

„Moj policajac“, dovikne baka, kao da je time sve objasnila.

Htio sam oprati suđe, baka me otpravila iz kuhinje, nije to posao za muške. To je već i prije rekla. Za usisavanje, presvlačenje posteljine, čišćenje. U bakinoj su porodici i u njezina vremena muškarci strigli ovce, a žene plele prsluke. Bonton se primjenjivao prema potrebi, zanosi su bili neiskazani, jezik precizan i grub. Onda je došao socijalizam da prodiskutira ulogu žene, a žena je iz diskusije otišla kući da objesi veš.

Starija sestra moje bake, moja pratetka Zagorka, nije više htjela čekati drukčija vremena. Ona je htjela u školu, u nebo, u vasionu. Htjela je postati kozmonautkinja, i najprije je samu sebe podučila inatu, a onda je od rahitičnih blizanaca Todora i Tudora naučila čitati i računati. S petnaest, odmah nakon Drugog rata, okrenula je leđa kamenjaru svoga djetinjstva, pvela je jedino kozu, koja joj je po vrletima bila najprijetnije društvo, i zaputila se u Sovjetski Savez. U Banatu je naučila letjeti od jednog mađarskog pilota, i u njega se, jedne blage noći na pisti u Panonskoj nizini,

nije zaljubila. U Beču je tri godine čistila zahode po vojnim kasarnama, a na obali Dunava ju je Aleksandr Nikolajevič, blijedi sovjetski vodnik u veterinarskoj službi, naučio ruski. Aleksandr je pjevao i svirao gitaru, ni jedno ni drugo ne baš dobro, ali rado. Na Dunavu je Rus iz Gorkoga na Volgi mojoj pratetki Zagorki iz Staniševca na Rzavu pjevao o lijepim rijekama i gradovima i očima – smeđim očima, možda i plavima, zapravo je potpuno svejedno koje su tačno boje bile oči, a moja pratetka od raspjevanog Rusa nije htjela isto što i on od nje. Beč je napustila s vjernom kozom i nešto novca, s papirima ruskog vodnika i kratkom frizurom. U Moskvu je stigla na svoj devetnaesti rođendan. Školu za vojnu pilotkinju završila je s odlikovanjem i 1959. su je primili u prošireni krug Prve skupine kozmonauta Sovjetskog Saveza. Za njezine visoko ustremljene snove bilo je prekasno, Amerikanac je već skakutao po Mjesecu, a neće valjda Rus negdje biti drugi? Jednoga toploga ponedjeljka u februaru godine 1972. stupila je u kancelariju Vasilija Pavloviča Mišina i rekla da ima ideju, i staru, ali zdravu kozu. I samo pola godine poslije, koza moje pratetke Zagorkke, jedna koza iz Staniševca u istočnoj Bosni, lansirana je u mjesečevu orbitu. Ostala je bezimena, i vjerojatno je sagorjela na povratku u Zemljinu atmosferu.

Zagorka je umrla 2006. Na kraju nije bila posebno umorna niti posebno tužna. Bila je gluha i nije više imala zuba. Moja je baka njegovala svoju seku, kako je Zagorku zvala, do posljednjega daha, i baš sam htio opet sjesti za stol kad je baka rekla: „Šta to radiš, dolazi amo, suđe peri! Šta je tebi?“

Pod sudoperom visjela je kuhinjska krpa, stara otprilike koliko i ja. Crvenobijela karirana, od tisuće ringšpila u vešmašini providna i mekana. Obrisao sam jedan tanjur, viljušku, nož, otkrhnutu čašu.

Baka se presvukla i stala iza mene. Crna bluza, crne štofne pantalone, samo su gumene čizme bile žute. Odmah sam pomislio na Superdjevojku koja obuče svoj kostim u tren oka, samo što kosa moje bake nije bila duga i plava, već minimal i ljubičasta, a superjunačka odora bila joj je crnina.

„Kamo ćeš?“

„Idemo u Oskorušu.“

„Ali tek sam došao.“

„Dolazak može pričekati. Oskoruši je čekanja već dosta.“ Netko zatrubi. „Evo nam i vozača.“ Svezala je pod bradom crni rubac, ispitala svoj odraz u ogledalu pa rubac maknula.

„Slušaj amo“, rekla je. „Sramota je da nikad gore nisi bio.“ A kad se ja i dalje nisam micao: „Od oklijevanja nikad dobre priče.“

Nemam pojma odakle joj to, ali zvučalo je odlično.

„Koliko ćemo ostati?“

„Kad se jednom popneš, poželiš ostati zauvijek.“

U hodniku su stajale kese pune hrane. Sigurno ih je „njezin policajac“ donio. Sad sam ih ja trebao nositi. Baka mi se nasmiješila. „Dobro došao kući“, rekla je. „Magare moje.“

Ako je u Višegradu ikad bilo mafije, moja je baka bila njihova kuma. Kao dijete poznavao sam tri sitna gradska lopova koji su je se bojali i izvršavali njezine naloge. Kad bi došla frizeru obojiti kosu u ljubičasto, jedan bi, kao slučajno, stajao pred salonom i krckao suncokretove koštice. Baka bi s friškim minivalom izašla na ulicu, nešto mu došapnula, a on bi se revno izgubio u sokacima, s tko zna kakvim zadatkom.

U školu baka nikad nije išla. U školu su morali dječaci, koji bi se radije bili ganjali vani, dok bi djevojčice radije u školu, a morale su ostati kod kuće. Šivanju, pletenju i kućnim poslovima podučila ju je majka, čitanju i pisanju starija sestra Zagorka.

Dojam da moja baka sve može i sve zna, moja uvjerenost da će život i starenje svladati lako, to je nestalo s napredovanjem njezine bolesti. Počelo je u proljeće 2016. Baka bi zametnula stvari i nije joj bilo jasno zašto ih nema. Tražila bi pravu riječ pa zaboravila što je htjela reći. Nije znala što će s daljinskim upravljačem pa ga je rastavila. Na frizuru je išla samo kad bi je netko odveo. Dozvolila je da je neki trgovački putnik nagovori da kupi jastuk za dvjesto eura, a nekoć bi takvome zaprijetila batinama, i još mu prodala svoj stari jastuk.

2009. je bila dobro. U proljeće 2009. moja je baka bez problema sišla s trećeg kata u dvorište. Motor plavog yuga radio je, vozač u farmerkama i majici kratkih rukava požurio se da joj pomogne u auto. Meni se predstavio kao Stevo, baki kimnuo pa dodao: „Šofer.“

Tvrda, neravna staza za Oskorušu jugiću nije baš godila. Mali je auto veliku muku mučio da ne slomi osovину u jama-ma po putu, ali Stevi je uskoro bilo dosta, sažalio se.

Taman smo krenuli pješice, kad netko zazove ime moje bake, a planine nježno i strogo uklešu jeku u zrak zujav od proljeća.

Baka se nasmiješila.

Onoga koji je zvao isprva nije bilo na vidiku, a onda je neki mladić istupio iz šumskog predjela iznad puta i obrušio se niz obronak, bezglavo i precizno kao jarac. Mladić koji je sve više stario što je bliže prilazio. U bradu mu se zaplele iglice jele.

Drugi je put zazvao bakino ime kad ga je od nas dijelilo samo par koraka. Skinuo je svoju kapu – šajkaču, i gledali su se, dovoljno dugo da poželiš napisati *nježno*.

Stisne ruku Stevi, onda se okrene prema meni, širokom kretnjom, pa zagrmi moje ime, svega mrvicu previše: okret preglasan, oči presmeđe, a pod noktima: zemlja.

„Ti si znači unuk. Ja sam Gavrilo. Mi smo u rodu – mogao bih ti sad ispričati kako, ali radije ću ti pokazati.“

Pokazivanje je počelo na groblju – baka je htjela na grob svekra i svekrve. Gavrilo nas je hitra koraka odveo do nahe-rene livade, obrubljene naherenim stablima. Pogled otvoren prema zapadu, po blagim brežuljcima raspršene pojedinač-ne kuće i dvorišta, a ponad njih planina, gustozelene šume gotovo do vrha, a vrh gola stijena, crvenkasta na suncu. U Oskoruši mrtvi imaju lijep pogled.

Stupali smo između grobova kroz podnevnu vrućinu i vi-soku travu. Trudio sam se držati korak s Gavrilom, i zirkao prema vrhu. Odjednom me starac ispruženim dlanom opali po prsima. „Pazi malo, šta spavaš!“

Zmija nam je prešla preko puta.

„Poskok“, procijedi Gavrilo.

Uzmaknuo sam korak, i bilo je kao da sam zakoračio na-trag u vremenu, u vreo dan nalik ovomu, u Višegradu prije mnogo godina.

Poskok znači: dijete – ja? – i zmija u kokošinjcu.

Poskok znači: sunčeve zrake što režu prašnjavi zrak između da-saka.

Poskok: kamen što ga otac diže iznad glave da zatuče zmiju.

U poskoku je skok, i dijete zamišlja zmiju: skoči ti za vrat, uštrca ti otrov u oči.

Otac izgovara riječ, i mene je riječi strah više nego gmaza u kokošinjcu.

Na groblju u Oskoruši skamenio sam se od slika što su iznikle iz nečuvene riječi. *Poskok* ima sve što dijete treba za dobar strah. *Otrov* i *oca koji se sprema ubiti*. Gotovo kao da je otac suučesnik onoga što ta riječ u djetetu, u meni, izaziva. Bojim se *te riječi* i *za životinju* i *s ocem*. Stojim poprijeko iza njega, oboje dobro vidim, i oca i zmiju. Predosjećaj mi kaže:

otac će promašiti. Otac će promašiti, i riječ će se vinuti u skok, razjapljenih čeljusti. Ja, mahnit od straha i znatiželje: Što bi bilo da zmija oca, a ne otac zmiju? Osjećam zube u njegovu vratu, poskok.

Otac zavitla kamen.

Njemačka riječ – *Hornotter* – ni da me takne.

Rogata zmija na groblju u Oskoruši skrenula je, zelena i ravnodušna, u krošnju voćke, da promotri uljeze iz bolje perspektive. Namjestila se na suncu među granjem, samoj sebi postala gnijezdo iznad groba mojih prabake i pradjeda.

Tamo su čekali jelo i piće i žena visokoga stasa, koja je stajala na nogama dok je golemim nožem rezala suvo meso na tanke šnite, nezainteresirana za gmaza koji se popeo uz nahereno deblo nedaleko od nje.

Gavrilo je maknuo ruku s mojih prsa i nastavio dalje. Baka i Stevo pretekli su me i pozdravili ženu. Servirali su hranu koju su donijeli, piće u plastičnim bocama. Grobna ploča bila je stol. Meso i hljeb već su bili tamo. Na zmiju se više nitko nije obazirao. Činilo se da ona nije ništa više od umišljaja, da je čisti jezik. Baka je zapalila svijeće.

Odšetao sam dalje. Išao sam od groba do groba i čitao. Pisalo je Stanišić. Pisalo je Stanišić. Pisalo Stanišić. Na gotovo svakom spomeniku, od kamena ili drveta, pisalo je moje vlastito prezime, a oni su me gledali s malih fotografija, ponosni ili posramljeni. Čini mi se da je to jedino što je postojalo: sram i ponos.

Neka imena obrasla je mahovina, neka je potrošilo vrijeme. „Nitko nije zaboravljen“, uvjeravao me poslije Gavrilo na grobu prabake i pradjeda. Pokazao je na one nečitljive i rekao: „I ovaj je, i ona isto. Stanišić, Stanišić.“ I nakon kratke stanke: „Za nju se više ne sjećam.“

Zmajska utvrda

Upozorenje!

Nemoj ovo što slijedi čitati po redu! Ti odlučuješ kako priča ide dalje, stvaraš svoju vlastitu pustolovinu.

Sin si ekonomista i diplomirane politologinje s pojačanim marksizmom. Unuk si mafijaške kume i prerano preminuloga – da, zapravo koga? Praunuk seljakâ i pjevačice i splavara. Ti si ja.

Vratio si se u starački dom da svojoj baki poželiš laku noć. Ali možda si se vratio da baka uopće ne zaspe.

Slaveni obožavaju opasnosti. Mnogobrojne vrebaju! Tvoje odluke mogu te odvesti u pobjedu, što god pobjeda značila. Ili u propast.

Sretno.

ULAZIŠ U STARAČKI DOM, neonska ti rasvjeta namiguje. Po zidovima u hodniku: slike. Štićenici su slikali. Olovka, akvarel.

Kuća s baštom.

Polje djeteline pred kulisom od planina.

Mercedes Benz.

Izborano lice.

Oprezno otvaraš vrata bakine sobe. Ona sjedi na krevetu, svjetlo iz hodnika ocrtava joj siluetu.

„To si ti, Pero?“, pita, ne osvrćući se.

*Hoćeš li slagati? Ako kažeš: „Da, to sam ja“, čitaj dalje na str. 310.
Ako kažeš istinu – „To sam ja, bako, Saša“, čitaj dalje na str. 265.*

BATALIŠ SVE što znaš o sirenskom pjevu, zanemaruješ iskustva sa šumskim stvorovima koji putnike vabe u zamke iz igara uloga, ne, tebe neće obmanuti, i čim napraviš par koraka u smjeru vode, okruži te roj od desetak ljepotica odjevenih u lišće, i kad te jedna, kao slučajno, dotakne, osjetiš okus meda ili jagoda ili stejka na jeziku, ovisno o tome koje ti je omiljeno jelo. Žeđ ti je sve veća i veća – trčiš prema izvoru, a šumske te djevice pjesmom zadirkuju:

*Kad bi znala muška glava,
što to znači ovdje biti, potrbuške vodu piti,
nikad ne bi tako pila.*

Tvoje grlo: prašina. Moraš piti. Jedna od vila zahvati malo vode i pruži ti je u kupici od svoga dlana.

*Prihvatiš njezinu ponudu i piješ joj iz ruke. Čitaj dalje na str. 311.
Piješ ravno s izvora, potrbuške na ledini. Čitaj dalje na str. 308.*